

THE CONCEPT OF HISTORY AND THE PHILOSOPHY OF HISTORY

Cristian Măduța, Assoc. Prof., PhD, "Vasile Goldiș" University of the West, Arad

Abstract: The study demonstrates that history is shaped in different ways and intentions, by approaching different conceptions, like the traditional political history or the philosophy in the the pursuit of truth, because the objectivity does not mean just a random happening but a necessity and therefore it means universality. The research of history implies a double premises: philosophy as an integrative vision and the methodology that offers the conceptual instruments, the principles and the rules of scientific research. From an epistemologic point of view, the systematic investigation of a culture implies a distinction between the objective actions that obey the rules of the logic of research and the subjective approach that refers to the individuality of the investigated era, as well as the factors that offers its specificity.

In order to identify Vasile Goldiș's philosophical ideas about history, I consider it necessary to use an analytical investigation to identify the different ways of approaching philosophy of history in that time because Goldiș's philosophy of history has a composite aspect, being influenced by Herbert Spencer, A. D. Xenopol and other philosophers and historians.

Keywords: the philosophy of history, progress, people, culture, truth

Aproximări privind conceptul de istorie

Dacă la vechii greci sensul original al noțiunii de istorie era acela de anchetă, povestire, tradiția europeană modernă, de la Hegel la Raymond Aron, conferă acesteia o dublă accepțiune: cea de realitate istorică (devenirea sau succesiunea de evenimente istorice) și cea de cunoaștere istorică (reflectarea sistematică a evenimentelor și proceselor socio-politice, economice, culturale etc. în scris, în cronică sau tratate speciale).

În plan logico-lingvistic, dubletul noțional a dat *res gestae/historia rerum gestarum* în latină, *Geschichte/Historie* în germană, *storia/storiografia* în italiană¹. O dublă excepție – atât de la regula ambivalenței noționale, cât și de la cea a reflectării sale în plan terminologic o constituie limba engleză. Aceasta face distincție între evenimentele trecutului, relatarea lor, și disciplina care le studiază, rezultând o triplă accepțiune a termenului de *history*.

Limba română nu face excepție de la regula dublei semnificații a noțiunii de istorie, chiar dacă nu dispune nici ea, de termeni distincți mențiți a circumscrie această dualitate. În mod evident, în limba română *istoria* este un termen omonim, adică se referă la procesualitatea evenimentelor, pe de o parte și la reflectarea teoretică a acestora, pe de altă parte. Lectura atentă a textelor semnate de exponenții gândirii istorice românești înfățișează o pluralitate de sensuri subsumate celor două semnificații amintite. Remarc preocuparea istoricilor români de vârf de a delimita „fieful” muzei Clio, prin reflecția asupra noțiunii care îl desemnează².

Opera istorică este rezultatul unui efort prin care istoricul stabilește un raport adecvat, convingător, între trecutul pe care îl evoca și prezentul în care trăiește. Convingerea se

¹ Henri-Irénée Marrou - *De la connaissance historique* (1954), Éditions du Seuil, Paris, 1975, p. 35-36 apud Adrian Pop, *O fenomenologie a gândirii istorice românești*, Editura All, București, 1999, p. 116.

² Adrian Pop – *op. cit.*, p. 117.

bazează pe dovezi, pe documente, dar mai ales pe claritatea conceptelor, limpezimea și adevărul judecăților, validitatea raționamentelor. Interpretarea datelor, implicațiile politicului au determinat ca noțiunea de istorie să angajeze o serie de dispute și dezbateri tensionate, desfășurate pe o perioadă de sute de ani. Se pare că în sec. al XVIII-lea s-a produs ruptura dintre cronică și istorie, ceea ce a determinat autonomizarea scrisului istoric, respectiv istoria să devină o știință autonomă a cunoașterii alături de alte științe.

Odată cu școala Analelor s-a produs o adevărată revoluție în știința istorică în ceea ce privește noțiunea de istorie. Este vorba de revocarea primatului evenimentelor și a indivizilor cu nume sonore – regi și împărați sau mari șefi de state în favoarea duratei lungi de timp și a vieții anonimilor. O istorie poate să fie sau nu istorie, în funcție de adevărul pe care îl conține. Problema adevărului se impune datorită faptului că istoria nemijlocită presupune în planul scrisului istoric un raport de referință, adică între agenți ai istoriei și subiectul istoric, pe de o parte și inferența unui raport descriptiv – evaluativ, pe de altă parte. Totodată, istoria ca tratat istoric are o dinamică internă incontrollabilă; cunoașterea istorică are reguli greu verificabile. Adevărul istoric poate fi înțeles, dar nu poate fi explicat după criteriile științelor naturii.

Din perspectivă logică, propozițiile standard în științele naturii sunt de forma $F(x)$, iar în științele umaniste, deci și în tratatele de istorie se regăsesc implicații subiective, deci formula presupune referința unui subiect și a unui moment cultural, adică avem $(F(x))_{st}$. Or, problema neutralității propozițiilor din științele istorice afectează obiectivitatea acestora, adevărul și credibilitatea istoricului.

O serie de studii pot fi invocate în vederea ilustrării preocupării pentru definirea istoriei și precizarea conceptelor operaționale în acest domeniu. În acest sens, îl amintesc pe Wilhelm Dilthey, un principal exponent al istoricismului în veacul trecut. Astfel, în cuvântarea prilejuită de sărbătorirea sa la împlinirea vârstei de 70 de ani, în 1903, destăinuia că la venirea sa în Berlin, ca student, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, „marea mișcare de constituire definitivă a științei istorice și, prin mijlocirea acesteia, a științelor noologice atinsese punctul culminant”. Desigur, procesul acesta de clarificare teoretică are ca premisă operele lui Hegel și Schleiermacher, doi corifei ai filosofiei înainte de 1850, care au făcut să pătrundă „conștiința istoricității” în sistemele de cultură (limbaj, drept, mit, religie, poezie și, în sfârșit, filosofie)³.

Firește, legitimarea istoriei ca disciplină teoretică cu principii, reguli și concepte specifice, cu o metodologie distinctă, nu este o chestiune simplă. Obiectivitatea se intersectează cu diverse viziuni religioase, filosofice și ideologice, cu interese politice. Variabilitatea viziunilor despre istorie se reflectă în ceea ce numim filosofia istoriei. În general, marii istorici au fost preocupați de prefăcarea propriilor scrieri cu idei generale, cu reflecții de natură filosofică. Această preocupare o regăsim și la unii oameni politici, preocupați ca acțiunea lor să se înscrie în cursul firesc al istoriei. Dacă istoria în sine este o prelucrare a timpului trecut, filosofia istoriei este demersul teoretic de legitimare a sensului istoriei, deci vizează totalitatea. „În filosofia istoriei mai vechi sau mai noi conceptul de totalitate deține un loc central, dacă nu chiar pivotul demersurilor teoretice de acest gen”. Din această perspectivă – afirmă Ioan Biriș – „istoria totală presupune studiul ansamblurilor care o compun, precum economicul, socialul, politicul și culturalul, toate acestea în ierarhia mobilă a

³ Raymond Aron - *Introducere în filosofia istoriei*, Editura Humanitas, București, p. 56.

intercon condiționărilor, determinărilor și dependențelor”⁴. Or, o asemenea viziune asupra istoriei este clar împărtășită de Vasile Goldiș, aspect dedus din problematica abordată în diverse scrieri, articole de ziar, prefața unor manuale, cărți. El, omul politic cu viziunea istoriei și idealul slujirii românilor, a unității statale, era preocupat de explicitarea noțiunilor de popor, națiune, stat, identitate națională și culturală etc., astfel încât acțiunea politică să dobândească o puternică legitimare teoretică.

Viziunea filosofică a lui Vasile Goldiș este influențată de Herbert Spencer, de A. D. Xenopol și alți filosofi și istorici. Nefiind un filosof de profesie, concepția sa asupra istoriei are un ușor aspect compozit. Pentru a detașa ideile filosofice ale lui Vasile Goldiș relative la istorie, consider necesar să recurg la un demers analitic privind posibilele modalități de constituire a filosofiei istoriei în epocă.

Cercetarea noastră are în intenție să arate că istoria a fost scrisă în intenții și modalități diferite, de exemplu de motivare a naturii diverselor regate și imperii. Concepții diferite vom întâlni în istoria politică tradițională și istoria ca sinteză. Nici una din științele istorice legate de o preocupare teoretică (*istoria* matematicii, a astronomiei, a chimiei etc.) sau de o preocupare a științelor spiritului (*istoria* artelor, a moralei, a religiei etc.) nu poate fi considerată eliberată de orice subiectivism. Desigur, se poate studia matematica, astronomia, chimia etc., se poate practica arta, morală, religia fără a studia trecutul acestora. De aici decurge ideea că există mai multe tipuri de filosofie a istoriei.

Filosofia istoriei ca viziune integratoare

Deși nu o mărturisesc, se pare că istoricii de profesie scriu istoria în funcție de o concepție filosofică. Dacă nu ar fi așa atunci confruntarea cu multitudinea evenimentelor și proceselor socio-economice și politice ar genera o pluralitate incoerentă a perspectivelor teoretice. Așadar, cunoașterea sistematică a istoriei presupune o filosofie a istoriei, care în viziunea lui Gaston Fessard este conștiința pe care o avem despre devenirea noastră, despre experiența trăită de omenire. Dar, ca oricare știință și istoria urmărește adevărul. Prin urmare, problema obiectivității istorice implică filosofia în căutarea adevărului, pentru că obiectivitate nu semnifică o întâmplare, ci o necesitate, deci universalitate.

Reflecția asupra istoriei are o dublă premisă, respectiv filosofia ca viziune integratoare și, în al doilea rând metodologia care oferă instrumentarul conceptual, principiile și regulile cercetării științifice. Tratarea sistematică a duratei unei culturi implică din punct de vedere epistemologic distincția dintre demersurile riguroase obiective, supuse regulilor logicii cercetării și demersurile subiective, care exprimă individualitatea unei epoci și a agenților care-i conferă specificitate. Putem trage concluzia că în multe cazuri, istoricii nu doar memorează date, ci și gândesc atunci când își axează cercetarea și asupra naturii și sensului istoriei. Comportamentul este evident hegelian dacă în analiza istoriei ei implică ideea de rațiune. Realitatea istorică pare a conține momente în care rațiunea guvernează lumea, dar și momente de înstrăinare, de iraționalitate. De aici derivă problemele deschise în știința istoriei. Aceste aspecte le sesizăm mai degrabă într-un mod implicit în tratatele de istorie, ca de exemplu la A.D. Xenopol – autorul teoriei seriilor istorice, la Dimitrie Onciul – cel care a întemeiat

⁴ Ioan Biriș - *Totalitate, sistem, holon*, Ediția a doua, completată, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2007, p. 45-46.

școala critică în istoriografia românească, la B.P. Hașdeu – promotor al ideilor de factură paneuropeană, precum și la alți istorici contemporani cu Vasile Goldiș.

Filosofia istoriei este parte din filosofie, ba chiar, după unii, ea este însăși filosofia, singura filosofie solidă. Descoperim cu Raymond Aron un anume specific teoretic al filosofiei, și anume factorul ei esențial e gândirea prezentă, mereu înnoită, dar totodată mereu confruntată cu trecutul. „De aceea, orice încercare filosofică, lipsită de o orientare istorică temeinică, poartă pentru cunoscător, în mod vizibil, de la prima vedere, pecetea diletantismului”⁵.

Istoria, în sensul strict, este știința trecutului uman. În sensul larg, ea studiază devenirea pământului, a cerului și a speciilor, ca și a civilizațiilor. Pe de altă parte, în sensul concret – susține Raymond Aron – „termenul de istorie desemnează o anume realitate, în sensul formal, cunoașterea acestei realități.”⁶ Suntem tentați să reținem în sensul larg al cuvântului că prin istorie am înțelege orice investigare a ființelor sau a lucrurilor care nu mai există, investigare constrânsă să pornească pe cale indirectă, deoarece, prin ipoteză, căutăm ceea ce a dispărut.

Din perspectiva filosofiei istoriei sunt legitime întrebările: Până la ce punct istoria, în sensul larg al termenului, este într-adevăr una, respectiv unitară? Cum pot fi justificate relațiile dintre istoria naturală și istoria umană? Cum apar și dispar popoarele în istorie? Poate fi stabilit în istoria popoarelor un raport obiectiv – subiectiv care să elimine acroajul ideologic? Care este rolul personalităților în viața popoarelor? În ce constă presiunea tradiției în devenirea istorică? În ce măsură sunt operaționale în istorie conceptele de adevăr, dreptate, libertate, lege? Etc., etc.

La aceste întrebări au încercat să răspundă de-a lungul timpului istorici dar și filosofi deopotrivă. Numai dacă ar fi să luăm în considerare teoria roesleriană sau imigraționistă cum a mai fost ea numită putem să ne întrebăm dacă există două istorii sau doar un adevăr și o minciună. Dacă ar fi să acceptăm ideea lui Roesler ar însemna să nu luăm în considerare scrierile istoricilor români precum A.D. Xenopol sau Nicolae Iorga.

În „Precuvântarea”, volumului I al *Istoriei Românilor din Dacia Traian*, A.D. Xenopol spunea „Se va găsi poate încă un alt neajuns lucrării mele, anume de a nu fi egală în stilul ei în toate părțile sale. Aceasta însă este peste putință. Când era vorba de a fixa o dată, sau de a determina succesiunea unor domni, stilul trebuia să fie caracterul unei discuții științifice.”⁷, încercând să demonstreze că istoria nu este totalmente obiectivă chiar dacă ea prezintă date și evenimente precise. Din perspectiva filosofiei, desigur istoria este pusă sub semnul întrebării. Or, prin acest lucru Xenopol nu face decât să insinueze un posibil răspuns la una dintre întrebările anterioare privind unicitatea istoriilor.

Se pare că filosofia istoriei este locul comun ce-i conține pe Xenopol și Goldiș. O asemănare izbitoare între concepțiile lui Xenopol și Vasile Goldiș privind subiectivitatea în fenomenul istoric se poate observa din pasiunea cu care cei doi patrioți români scriu istoria poporului român. Astfel Xenopol recunoaște „...unde simțiam pulsul cel mare al națiunii resunând în inima mea, la priveliștea faptelor mărețe, sau la trecutul de durere a poporului

⁵ Raymond Aron - *op. cit.*, p. 58.

⁶ *Ibidem*, p. 27.

⁷ A. D. Xenopol - *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. I, ediția originală, manuscrisul autorului, 1889, p. 8.

român, fără să fi vrut mi se încălzia condeiul și povestirea lua un caracter mai literar. Eu sunt anume de părere că istoria trebuie să scruteze spre a afla adevărul, dar că acestuia nu-i va sta niciodată rău, când va fi învelit în o haină frumoasă. De aceea cred că, deși istoria tinde a deveni o știință, scrierea ei nu trebuie să înceteze a rămâne pe cât se va putea mai mult o lucrare literară, și în îmbinarea acestor două caractere, stă tocmai partea cea grea a formei în istorie”⁸.

La Vasile Goldiș subiectivitatea, latura poetică și dramatică a istoriei se observă și mai pregnant într-un articol publicat din ziarul *Românul*, intitulat „Golgota-calvarul suferințelor pătimate de românii transilvăneni în timpul asupririi străine” menționa: „Batjocoriți am fost și scuipați, defăimați și urmăriți, căci n-aveau ochi să ne vadă. Și ne-au prins și ferecat, ne-au închis și judecat, căci drept n-aveam să ne plângem. Când ceream apă, ne dădeau oțet, când ceream aer, nu ne încăpeau temnițele, iar când aveam lumină, astupau și cea din urmă ferăstruie, căci cutezam să cerem. Trupurile noastre în lovituri se stingeau, să ne doară și sufletul. Pământurile pline de frumuseți și bogății, pe care plugul românesc le-a brăzdat întâia oară și din care brațe românești au stors întâiele comori ascunse, le-au luat și ne-au lăsat săraci. Lung a fost drumul Golgotei, căci l-am bătătorit de veacuri”⁹. Prin aceste două exemple putem observa cu ușurință latura umană a istoricului care de multe îi poate afecta gândirea și relatarea adevărului pur și nealterat de unde nu ar trebui să se întrevadă subiectivismul.

Pentru B. P. Hașdeu, influențat de teoria ciclică a lui Giovanni Battista (Giambattista) Vico, de evoluționismul lui Darwin, dar și de precepte biblice, istoria omenirii i se înfățișa ca un neîntrerupt ciclu de nașteri, creșteri, dezvoltări, slăbiri, pieriri și renașteri a popoarelor în timp și spațiu pe o spirală mereu ascendentă.

„Omenirea întreagă formează o singură individualitate care trece prin cele trei vârste: divină (copilăria), eroică (bărbătească) umană (bărbătească)”¹⁰. Concepând istoria ca devenire neîntreruptă, organică și unitară, în spiritul metodei romantice a „restaurării” întregului pornind de la un fragment al devenirii istorice¹¹, B. P. Hașdeu își propunea să reconstituie acea virilă epocă a secolului al XIV-lea, ce ar corespunde la români vârstei bărbăției. Ea urma însă să fie făcută prin permanente raportări la vârstele anterioare, „căci biografia bărbatului nu trebuie să uite ceea ce fusese junele și copilul. Mai mult decât atât copilăria și junia sunt singurele chei pentru dezlegarea numeroaselor enigme ale bărbăției fie într-un individ, fie într-o națiune, fie în totalitatea umană”¹².

Rădăcinile culturale romantice ale conceperii istoriei ca devenire neîntreruptă sunt încă mai vizibile în opera eminesciană. În spiritul reducăției la natură specifice istorismului

⁸ *Ibidem*, p. 8-9.

⁹ *Românul*, nr 2, p. 1 din 26 noiembrie 1918, Arad.

¹⁰ B. P. Hașdeu - *Scrieri filosofice*. Ediție îngrijită, selectarea textelor, studiu introductiv, note și comentarii, însoțite de o terminologie filosofică hasdeană de Vasile Vetișanu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 313.

¹¹ Mircea Eliade - *Introducere la Bogdan Petriceicu Hașdeu*, Scrieri literare, morale și politice. Ediție critică cu note și variante de Mircea Eliade, București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1937, p. XLVII, XLII.

¹² B. P. Hașdeu - *Istoria critică a românilor*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș. Studiu introductiv și note de Manole Neagoe, București, Editura Minerva, 1984, p. 5-6.

romantic, al structurii eminent lirice a istoricității romantice¹³, Eminescu asemuia istoria cu un râu în care timpul își revarsă fără încetare undele sale.

Perspectiva continuum-ului istoric era cultivată și de Dimitrie Onciul. „Fiecare punct în prezent e un ce devenit. Ce a fost el și cum a devenit acesta este trecutul”¹⁴ „Prezentul urmează să intre în domeniul istoriei numai după ce devine trecut ca producător al altui prezent în viitor. În înălțuirea neîntreruptă dintre trecut, prezent și viitor, se desfășoară istoria ca dezvoltare a omenirii”¹⁵.

În centrul acestei viziuni filosofice se afla ideea de unitate fundamentală a istoriei umane. „Istoria este un tot”, e un întreg, un organism armonios, precizează Nicolae Iorga. El are o viziune organicistă, nu biologică. Conceptul său integrator este cel de viață, privită ca totalitate a manifestărilor umane, ca izvor al tuturor faptelor. Subiectul istoriei universale sunt popoarele, nu indivizii, chiar excepționali. Personalitățile sunt o expresie a maselor sau a unor curente dominante într-o epocă. „Popoarele sunt râuri; nu undele, nu valurile ne interesează, ci râul însuși”, spune Iorga. Istoria politică se întrepătrunde cu istoria culturală. Istoria națională trebuie integrată în cea universală, care, ea însăși, ca sinteză a numeroase istorii particulare care interferează, are o unitate dată de substanța vieții umane. Într-o lucrare pe care nu a terminat-o, intitulată „Materiale pentru o istoriologie umană”, Iorga dorea să scrie o epopee a omenirii, ca pe o scenă enormă în care personajele se schimbă, dar situațiile se repetă.

Filosofia și Istoria se intersectează, atunci când istoricii caută conexiuni între evenimentele și procesele sociale, economice, politice, pe de o parte și legile ori generalizările conceptuale, pe de altă parte. Totodată, sunt exprimate dubii atunci când se fac comparații între științele teoretice și cele istorice. În timp ce științele teoretice sunt interesate în descoperirea și testarea legilor universale, științele istorice preiau drept valabile tot felul de legi universale și sunt interesate în descoperirea și testarea de afirmații singulare.

Toate explicațiile cauzale ale unui eveniment singular pot fi considerate de natura istorică în măsura în care cauza este descrisă printr-o singură condiție inițială. În științele teoretice aceste explicații cauzale sunt mai ales folosite ca mijloace pentru atingerea unui alt scop: testarea unor legi universale. Științele istorice nu sunt cu totul separate prin atitudinea lor de legi universale. Două țeluri ale istoriei, desfacerea lanțurilor cauzale și descrierea modului accidental în care aceste lanțuri cauzale se întrepătrund, sunt ambele necesare și se completează reciproc.

„Atât cât noutatea poate fi raționalizată și prezisă ea nu poate fi niciodată intrinsecă. Această infirmă doctrină istoricistă conform căreia științele sociale ar trebui aplicate în vederea prezicerii apariției intrinseci a noilor evenimente - o pretenție despre care se poate spune că se sprijină în cele din urmă pe o analiză insuficientă a predicției și a explicației cauzale. Tolstoi încearcă să arate influențele minore pe care le-au avut acțiunile și deciziile lui Napoleon, Țarului Alexandru ori ale mareșalului Kutuzov și a celorlalți mari conducători din 1812, în ceea ce s-ar putea numi logica evenimentelor. El prezintă o combinație extrem de tipică -

¹³ Edgar Papu - *Existența romantică. Schiță morfologică a romantismului*, B. P. T., București, Editura Minerva, 1980, p. 18, 139, 148.

¹⁴ Dimitrie Onciul - *Studii de istorie*, București, Editura Albatros, 1971, p. 185.

¹⁵ *Ibidem*, p. 30.

pentru timpul său - dar și pentru timpul nostru de democrat-individualiste și colectivist-naționaliste. Rezultă că sunt unele elemente corecte în istoricism.”¹⁶

Încercarea de a urma lanțuri cauzale până adânc în trecut nu ar ajuta deloc pentru că orice efect concret cu care am putea începe are un mare număr de cauze parțiale diferite. Singura ieșire din această problemă este introducerea în mod conștient a unui punct de vedere selectiv preconcept în cercetarea istorică, adică scrierea istoriei care ne interesează personal. Ca regulă, aceste “abordări” nu pot fi testate. Vom numi o astfel de abordare selectivă ori axată pe un anumit interes istoric, o interpretare istorică. Istoricismul confundă aceste interpretări cu teorii. Le prezintă ca doctrine ori teorii, susținând că toată istoria este istoria luptei de clasă. Istoricii de tip clasic care se opun acestei proceduri sunt pasibili de a face o altă eroare. Țintind spre obiectivitate se simt obligați să renunțe la orice punct de vedere selectiv. Ei adoptă un punct de vedere fără să fie conștienți de el.

Progresul industrial a fost fenomenul care a inspirat istoricismul modern al secolului al XIX-lea. Trebuie să înlocuim teoria înclinațiilor psihologice prin ceva mai bun: analiza instituțională a condițiilor care determină progresul. Limba este o instituție socială fără de care progresul științific este de neimaginat, de vreme ce fără limbaj nu poate exista nici știința și nici-o tradiție în formare și progres. Scrisul este o instituție socială, și tot instituțiile sociale sunt organizațiile care tipăresc și editează precum și toate celelalte instrumente instituționale care constituie metoda științifică. Progresul științific este rezultatul concurenței libere în gândire. Factorul uman ori personal va rămâne acel element irațional prezent în majoritatea ori în chiar toate teoriile sociale instituționale. Cauza principală a evoluției și a progresului este varietatea materialului care poate deveni subiectul selecției.

Realitatea istorică e unică prin poziția ei temporală, în al doilea rând prin poziția locală. Ea este o devenire, un proces, succesiune, o întâmplare, un accident, un *eveniment*. Noțiunea de eveniment este centrală istoriei. Istoria este știința evenimentelor, a proceselor, și anume a proceselor ce nu se repetă, ce nu se mai întorc sau sunt ireversibile. Cum spunea Leopold von Ranke, istoric cu tendință empiristă, istoria „*will bloss sagen, wie es eigentlich gewesen*” (vrea numai să spună cum a fost propriu-zis), iar Carlyle, filosof dublat cu un istoric declara ca o butadă că cea mai mare bucurie a sa ca istoriograf a fost să afle că *John Lackland was there* (Ion Fără-Țară a fost acolo). Faptul istoric are un coeficient de timp, stă sub puterea vremii, datează sau poartă o semnătură cronologică¹⁷.

Istoria mai mult decât oricare știință pornește de la devenire de la proces, de la schimbare, de la faptul prin excelență problematic. Evenimentul istoric provoacă o „întrebare istorică” acel „cum se face că s-a întâmplat și s-a întâmplat așa? Devenirea este impulsul oricărei științe și deci al filosofiei. Schimbarea istorică e încă mai problematică decât orice altă schimbare, fiindcă procesele istorice nu se repetă, cum se pot repeta schimbările naturale. Omul a avut de timpuriu intuiția că în viața sa individuală și de masă sunt schimbări ce nu se pot repeta, ca de exemplu fundarea sau dărâmarea unui oraș, un război, apariția lui Socrate, sistemul lui Descartes. Simpla împrejurare că un eveniment s-a produs o dată împiedică repetarea lui în exact aceleași condiții, în aceeași constelație.

¹⁶ Karl Popper - *Mizeria istoricismului*, Editura All, București, 1998, p. XII

¹⁷ Adrian Pop - *op. cit.*, p. 93.

Această unicitate cronologică nu înseamnă că ea e preferabilă. Nu avem nici un motiv de jubilară constatând-o. Dimpotrivă, am putea regreta că n-au apărut sau nu vor apare încă o dată un Socrate un Kant, un Hegel. Reapariția lor ne-ar fi interesat în gradul suprem. Numai în ipoteza hazardată a unei „eterne reîntoarceri” a unei palingenezii a evenimentelor și oamenilor fie pe Pământ, fie în altă parte în lume, se exclude unicitatea, cu condiția ca noi să știm că evenimentul se produce pentru a doua sau a treia oară. Dar și în această ipoteză unicitatea e garantată de momentul deosebit al apariției, deosebit prin aceea că suntem conștienți de repetarea lui. Dacă lipsește această conștiință, fenomenul se prezintă ca avut pentru prima dată. Unicitatea se impune brutal, fără însă a exclude repetarea parțială de condiții. Reamintim îngrădirea precedentă: unicitate pură nu există în lume, fiindcă unicul e alcătuit din note generale. Însă combinarea notelor generale este jocul special al unicului și generalului în istorie. Dacă nu uităm această situație complexă, ne vom încumeta mai târziu să discutăm problema legilor în istorie¹⁸.

Există o necesitate istorică? Unii cred, din moment ce problema necesității istorice este una veche, că este chiar substanța timpului istoric. Dar atunci putem susține caracterul inevitabil al evenimentelor istorice? Dacă da, atunci se pune o problemă deschisă, aceea a sensului istoriei. Unii spun că sensul istoriei este o dogmă goală, iar alții, dimpotrivă, consideră că acest concept este formula unei datorii asumate, a voinței de a te implica în evenimente. De aici reiese actualitatea remarcabilă a temei. Cred că a explica înseamnă a justifica, iar a înțelege înseamnă a elimina iluzii.

Pot exista trepte intermediare între ipoteze istorice. Acestea pot fi testate și sunt deci comparabile cu teoriile științifice.

BIBLIOGRAFIE:

- Aron, Raymond, *Introducere în filosofia istoriei*, Editura Humanitas, București
- Biriș, Ioan, *Totalitate, sistem, holon*, Ediția a doua, completată, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2007
- Eliade, Mircea, *Introducere la Bogdan Petriceicu Hasdeu*, Scrieri literare, morale și politice. Ediție critică cu note și variante de Mircea Eliade, București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1937
- Hașdeu, B. P., *Scrieri filosofice*. Ediție îngrijită, selectarea textelor, studiu introductiv, note și comentarii, însoțite de o terminologie filosofică hasdeană de Vasile Vetșanu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985
- Hașdeu, B. P., *Istoria critică a românilor*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș. Studiu introductiv și note de Manole Neagoe, București, Editura Minerva, 1984
- Onciul, Dimitrie, *Studii de istorie*, București, Editura Albatros, 1971
- Papu, Edgar, *Existența romantică. Schiță morfologică a romantismului*, B. P. T., București, Editura Minerva, 1980
- Pop, Adrian, *O fenomenologie a gândirii istorice românești*, Editura All, București, 1999

¹⁸ *Ibidem*, p. 94.

Popper, Karl, *Mizeria istoricismului*, Editura All, București, 1998

Xenopol, A. D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. I, ediția originală, manuscrisul autorului, 1889

****Românul*, nr 2, p. 1 din 26 noiembrie 1918, Arad.